

Humanistiprofeettaa luomassa

Jussi Ojajärvi kirjoitti *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 2/2018 näkemyksensä Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogiasta kritisoiden muun muassa allekirjoittanutta. Teksti oli pääosin varsin asiallinen ja argumentoituva.¹ Hänen mukaansa *Pohjantähteä* pitäisi lukea nimenomaan kirjallisuutena ja, kuten hän ilmaisee, molempien osapuolten ”takaisin-inhimillistäjänä”.² Hän näkee myös paljon vaivaa kumotakseen argumentin, jonka mukaan trilogia loisi porvarillisesta osapuolesta yksipuolisia karikatyyrejä.³ Lisäksi hänen mukaansa ei ole kovin oleellista, että trilogiassa on virheitä, oleellisempaa on ”Linnan realismin mieli”.⁴

Takaisin-inhimillistäminen” on mielenkiintoinen, joskin hieman epäselvä termi. Se toteutuu valkoisen osapuolen osalta Ojajärven mielestä siinä, kuinka koskettavasti trilogiassa kuvataan paronin ja Töyryn isännän murhat. Tämä pitää varmasti osittain paikkansa. On kuitenkin enemmän kuin kyseenalaista, onko tämä lainkaan vasta-argumentti siihen kysymykseen, ovatko nämä hahmot karikatyyrejä vai eivät. Esimerkiksi paronista Ojajärvi ilmaisee tuekseen vain kovin epämääräisen arvelun ”ei häntä aikansa hahmona kai sinänsä hyljeksi väritetä”.⁵

Tämä on kaukana siitä vieraantuneen, itsepäisen ja itsekokeskeisen hahmon kuvasta, joka paronista on ennen murhaa piirretty. Loppu on traaginen, mutta se tuskin muuttaa sitä, että niin hänet kuin toinen merkittävä valkoinen uhri, Töyry, esitetään valtaosin ikävinä, vaikkakaan ei demonisen pahoina ihmisinä.

Sitä paitsi, kuten Lea Toivola aikanaan analysoi, valkoiset kuolemat jäävät lukijalle paljon ulkokohtaisemmiksi, kuin sivulta katsotuiksi, kun sen sijaan etenkin Koskeloiden kohtaloihin lukija ei voi olla eläytymättä itsekin.⁶

Ojajärvi kysyy myös, eikö Lauri Salpakari kävisi ”asiallisesti kuvastusta” porvarihahmosta.⁷ Kieltevästi hänet kuvataan jopa hyväntahtoiseksi. Tämä ei kuitenkaan muuta Salpakarista annettua kokonaiskuvaa, joka piirtyy ajan maskuliinisen kulttuurin silmissä hyvin vähän mairittelevaksi: etuoikeuksillaan elävä, heikkotahtoinen, naisen hyppyttävä henkilö, jolla ei riitä luonne eikä selkäranka.

Ojajärvi tuo silti esille näkökulman, joka on kiinnostava ja ehdottomasti oleellinen osa Linnan tulkittamisessa. Olisi kuitenkin hyvä muistaa, että kritiikissä ”pohjantähteläisyyden” kuvan yksipuolisia piirteitä kohtaan ei ole kyse tuon kuvan hylkäämisestä kokonaan eikä kirjan luonteesta romaanina tai Linnasta henkilönä. Historioitsija tarkastelee Linnaa tämän oman ajan tuotteenä, Linnan sanomaa tiettyssä poliittisessa kontekstissa sekä hänen aikaansaamaansa vaikutusta. Pohjantähteläinen sisällissotakuva on tutkimuskohde, jota tulkitaan ja selitetään kuten historian muitakin ilmiöitä.

Historioitsija ei esimerkiksi voi sivuuttaa ”realismin mielellä” pohjantähteläisen kuvan epäedustavuuksia tai sitä tosiasiaa, että Linna ei tehnyt kuvaustaan vain fiktioksi. Mitä suuremaksi menestys tuli, sitä enemmän hän ihastui asemaansa historian tulkitsijana. Ojajärvi toteaa tästä heitonomaisesti, että Linna otti historioitsijan viittaa, ”kun annettiin”.⁸ Epäselväksi jää, kuka antoi. Eikö Linna tässä passiivinen ollut; hänel-

1. Tosin hänkin välillä korvaa argumentit leimoilla, esimerkiksi esittäessään allekirjoittaneen *Kanava*-artikkelista oudon ja perustelemattoman heiton Esko Salmisen kirjan suuntaan (Ojajärvi 2018, 197).

2. Jussi Ojajärvi, Alussa oli ristiriidat. Väinö Linna sisällissodan käsittelijänä. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2018), 197–206.

3. Ojajärvi 2018, 201.

4. Ojajärvi 2018, 202, 203.

5. Ojajärvi 2018, 201.

6. Lea Toivola, Linna ja valkoinen terrori. *Kanava* 7/1995, 18–20.

7. Ojajärvi 2018, 201.

8. Ojajärvi 2018, 203.

lehän ei kelvannut taiteen akateemikon asema, mutta tieteen akateemikon kyllä.

Linnalla oli omat sympatiansa, jotka muovasivat pohjantähteläisyyden kuvaa, sillä ei hän missään tyhjiössä elänyt. Ne sympatit liittyivät sekä vuoteen 1918 että kirjoittamisajankohtaan. Kuten Yrjö Varpion kirjoittamassa elämäkerrassa todetaan:

Pohjantähti-trilogiasta eivät ajallisen välimatkan päästä arvioituna heijastukaan niinkään työväenluokan vähittäiset voitot vuosisadan alkupuoliskolla, vaan ennen kaikkea työväenluokan läpimurto suomalaiseen politiikkaan ja vaikutusvaltaan toisen maailmansodan jälkeen. Trilogian yhteiskuntanäkemyksessä on 1950- ja 1960-luvun henkeä. Ajan yhteiskunnallinen keskustelu oli johtamassa tilanteeseen, jossa työväestö, maalaisväestö ja kaupunkien keskiluokka integroitui moderniksi Suomeksi. Täällä Pohjantähden alla oli tärkeä osa tätä keskustelua, josta poliitikot vetivät omat johtopäätöksensä 1960-luvun kuluessa.⁹

Varpio vielä lisää, kuinka presidentti Kekkonen rakensi samaan aikaan sovintoa sosiaalidemokraattien kanssa, ja pari vuotta myöhemmin kommunistit hyväksyttiin hallitukseen. Ja Linnanhan oli tässä vankka Kekkonen tukija.

Myöhemminkin Linna otti mielellään kantaa siihen, mitä historiassa oli tapahtunut ja miten sitä piti tulkita. Niin hän teki myös tapauksissa, joissa asettuminen jonkin tai jonkun puolelle oli ilmeistä. Näin oli esimerkiksi Linnan tukissa Kekosta tämän esitettyä YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlalpuheessa näkemyksiä, joiden mukaan talvisota olisi voitu välttää. Linnan mielestä talvisota johtui ”vallanpitäjien taitamattomuudesta”, ja hän sysäsi vastuun ensi sijassa suomalaisille itselleen.¹⁰

Tähän kaikkeen Linnalla oli totta kai oikeus eikä se vähennä hänen arvoaan. Päinvastoin, tämän puolen unohtaminen ja yritys tehdä hänestä pelkästään kirjallinen humanistiprofetta vähättelevät häntä eivätkä vastaa Linnan omia käsityksiä roolistaan, eivätkä hänen merkitystään. Hieman ihmetyttääkin, miksi monella on nyt niin suuri huoli siitä, että Linnalla ja *Pohjantähden* historiakuvalla on ollut poliittinen puolensa. Uhkaako tämä tieto jotenkin omaa maailmakuva?

Yllättävältä tuntuu myös se, että mielensäpahtoittajat ovat usein nuorempaa polvea. Toki myötätuulella on houkuttelevaa ja helppoa purjehtia, mutta yleensä nuoruuden kai pitäisi haastaa hallitsevaa kertomusta. Ja sellainenhan *Pohjantähti*, jos mikä, on. Tältä taholta on silti saanut kuulla edustavansa muun muassa Linnan vastaista hyökkäystä, ”uuskonservatiivisia” pyrkimyksiä ja jopa Linnan leimaamista valehtelijaksi.¹¹

Lienee kuitenkin sallittua tehdä myös kriittisiä huomautuksia. Etenkin silloin, kun *Pohjantähden* kaltaisen, täysin hallitsevan kertomuksen antaman kuvan pohjana on esimerkiksi ilmiöitä, jotka edustavat pätevien historiatutkijoiden mukaan ajan todellisuudesta yhtä prosenttia (torpparien osuus punaisten armeijasta) ja nolaa prosenttia (pappiloiden torppareiltaan palauttamattomat alueet)?

Näissähän ei ole kyse siitä, että kuurnittaisiin pieniä detalleja, tai, kuten Ojajärvi asian ilmaisee, ”pintapuolisen todellisuuden tavallisimpia tapauksia”,¹² vaan tarkastellaan *Pohjantähden* kertomuksen ja sen luoman historiakuvan peruskiviä. Ymmärrän toki tässäkin kirjallisuuden tutkijan logiikan, mutta historioitsija tarkastelee toisenlaisia näkökulmia.

VTT **Vesa Vares** on poliittisen historian professori Turun yliopistossa. **Sähköposti:** vesa.vares@utu.fi.

9. Yrjö Varpio, *Väinö Linnan elämä*. WSOY 2006, 471. Lihavointi kirjoittajan.

10. Varpio 2006, 600, 601.

11. Jussi Jalonen, Facebook 9.4.2018, tulostettu 31.7.2018.

12. Ojajärvi 2018, 203.